

při jeho utváření bylo zejména utvrzování pocitu sounáležitosti s politickou mocí, šíření národních norem a hodnot a budování občanské společnosti. Formování nestátních národních hnutí, jež rozmanitými způsoby usilovaly o status národa státního, mělo základy různorodé, patřil mezi ně mimo jiné společný prožitek méněcennosti a utlačování dominantní mocí, důraz na prosazení vlastního jazyka, náboženství nebo vytváření vlastních tradic, dějin a kultury.

Knihy Miroslava Hrocha je cenná velkou šíří témat a nesmírným množstvím příkladů. Věnuje se problémům etnickým a jazykovým, práci s národními dějinami, projevům modernizace (včetně industrializace, školství a vlivu médií), ale i věcem subtilnějšími, jako jsou národní symboly, pomníky, slavnosti nebo stereotypy. Zároveň je to ale kniha o uvažování – o tom, jak se přemýšlí o národech a nacionalismu, pojmech až neuvěřitelně křehkých, mnohoznačných i zneužitelných. Hroch vytváří řád a pořádek v koncepcích národa, o němž jsou mnozí přesvědčeni, že ho lze definovat jen velmi obecně, případně vůbec ne, a také v přístupech k nacionalismu, který může být přijímán věcně, s nadšením, opovržením i hrůzou.

Snad méně zjevným je tu i autorův skromný, ale opodstatněný a argumentačně přesný příspěvek k teoriím sociálního konstruktivismu. Tento přístup často slouží k relativizaci a popření objektivní podstaty určitého jevu; Hroch však ke konstruování národních dějin píše: „Při hledání a nalézání společného osudu v podobě národních dějin šlo vždy o konstrukci, ale bylo by omylem ztotožňovat konstrukci a účelovou nepravdu, označovat národní dějiny za cosi účelově vymyšleného. Takový přístup je možný dnes, v době postmodernistického pohrdání kritickým rozumem a pravdou, nebyl však možný v 19.

století, které věřilo v poznatelnost historické pravdy a uplatňovalo její autoritu.“ (s. 199)

Proslulý, ač ne každým milovaný literární vědec Terry Eagleton napsal, že „postmoderní ‚politika identity‘ (...) zahrnuje lesbickou lásku, ne však nacionalismus, což by byl pro dřívější romantické radikály naprosto nelogický posun“. To je také důvod, proč je dnes myšlení a věcné, srozumitelné psaní Miroslava Hrocha tak důležité.

Miroslav Paulíček

Helena Kubátová: *Životní svět a sociální světy*. Olomouc: Nakladatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 2008, 255 stran.

Knihy *Životní svět a sociální světy* Heleny Kubátové patří mezi nečetné pokusy oživit myšlenkovou tradici fenomenologické sociologie. Nabízí nápaditou syntézu fenomenologické sociologie a třídní analýzy a zároveň poskytuje vhled do světa představ polistopadové mládeže.

Autorka staví svůj výkladový rámec na filozofických východiscích Heideggera, Patočky a Schütze, která doplňuje sociologickými koncepcemi především Bourdieua a Giddense. Tato struktura výkladu je doprovázena daty empirického výzkumu kvalitativního charakteru. Jak jejímu textu rozumět? Je snahou podpořit apriorní teoretickou konstrukci empirickými daty, nebo pokusem vysvětlit zjištěná empirická data adekvátní teorií? Příkláním se k názoru, že jde o návrh velmi abstraktního a komplexního teoretického modelu a zároveň o jeho test, který má ukázat, že data poskytovaná empirickým výzkumem lze tímto modelem smysluplně a efektivně uspořádat. Podívejme se nyní na to, jak autorka tuto původní koncepci naplnila.

Problém, kterému kniha věnuje pozornost, je nový, neprobádaný a komplikovaný. Z tohoto důvodu je pro každého čtenáře velmi užitečné neopovrhnut průvodcem textu, který je nazván „Místo úvodu“. Podobně je vhodné nepřehlédnout „Metodologickou poznámku“, ve které autorka uvádí, že jedním z výsledků její práce je teoretický konstrukt, nikoliv odraz empirické reality. Myslím, že závěr „Metodologické poznámky“ vyjadřuje jasně vztah teorie a empirie v této knize. Autorka v něm píše, že výsledky kvalitativního výzkumu, který provedla, tomuto konstruktovi neodporují.

Daty ovšem nebyl testován celý konstrukt. Ten je příliš bohatý na to, aby jeho platnost mohl prověřit jediný empirický výzkum. Navíc některé kategorie nejsou ani empiricky testovatelné nebo jsou testovatelné jen obtížně (např. klíč k odemknutí světa, životní situace, svět jako univerzální horizont atd.). Funkce těchto pojmů spočívá ve schopnosti uspořádat jiné pojmy, jež mají empirický obsah a mohou tedy být dokonce operacionalizovány.

V prvních čtyřech kapitolách autorka vysvětluje pojmy fenomenologické filozofie a fenomenologické sociologie, na nichž svůj teoretický model vystavěla. Základní teze tohoto modelu říkají, že člověk je vržen do světa, do životních situací, v nichž zažívá napětí mezi domovem a cizotou. Vztah mezi domovem a cizotou je strukturován věděním jednotlivých lidí o světě. Každý člověk odemyká svou interpretační kapacitou jen určitou část světa a na základě obeznámenosti s ní vytváří projekty svého budoucího jednání. Interpretační kapacitu aktérů lze proto odhalit prostřednictvím techniky projektování života. Interpretační kapacita je třídně podmíněna, a tak vnitřně diferencuje přirozený svět, ve kterém si příslušníci odlišných tříd navzájem rozumí. Přirozený svět a lidé jako

příslušníci sociálních tříd se setkávají v životní situaci. To je nejobecnější myšlenka knihy. Prostřednictvím této myšlenky se vytváří prostor pro spojení fenomenologické sociologie a třídní analýzy.

Je však nutno říci, že větší pozornosti se dostalo filozofickým než sociologickým kategoriím. Poslední část 4. kapitoly „Sociologické pojetí sociální situace: sociální strukturace životního“ světa je totiž jen nastíněním nejobecnějších problémů, které lze v této oblasti identifikovat. To však není příliš překvapivé vzhledem k úrovni rozpracovanosti fenomenologické sociologie. Přesto se domnívám, že v této části 4. kapitoly bylo možno uvažovat o dalších sociologických pojmech (např. o typizacích, socializačních procesech), a tak dosáhnout hlubšího vhledu do problematiky.

V kapitole 5. autorka seznamuje čtenáře s hypotézami svého empirického výzkumu. Staví v nich proti sobě adolescenty nové střední třídy a adolescenty dělnické třídy. Tak překonává jistou obecnost výzkumů sociální struktury české společnosti, která nedovoluje vzít v úvahu sociální postavení jednotlivých skupin mládeže. Touto strukturací adolescentů však také významně překonává obecnost východisek fenomenologické filozofie.

Autorka založila svůj empirický výzkum na životních projektech učňů a gymnazistů, kteří v roce 1997 napsali úvahu na téma „Můj den v roce 2010“, resp. učňů, studentů středních odborných škol a gymnazistů, kteří v roce 2004 napsali úvahu na téma „Můj den v roce 2020“. Velkou pozornost přitom věnovala historickým okolnostem, v nichž žili jejich rodiče. Předpokládala totiž, že osudy rodičů silně tyto adolescenty ovlivnily, a to skrze socializační procesy.

Předpokládala také, že rodiče těchto adolescentů byli příslušníky odlišných

sociálních tříd, a proto věnovala pozornost identifikaci třídního původu zkoumaných adolescentů. Gymnazisty spojila s příslušníky nové střední třídy, kdežto učně s příslušníky dělnické třídy. Vycházejí z Bourdieua předpokládala rozdíly v kulturním kapitálu obou skupin adolescentů.

Autorka neměla žádné informace o rodičích učňů z výzkumu z roku 1997, a tak tyto rodiče v souladu bourdieuovskými východisky zařadila do dělnické třídy. Je docela možné, že výsledek této operace koresponduje s realitou. Úkolem empirického výzkumu však není vyvozovat data z předpokladů, nýbrž nacházet je v realitě.

Data uvedená na stranách 139–140 ukazují, že vzdělání rodičů je vlivem významně určujícím vzdělání dětí. Tezi o určujícím vlivu kulturního kapitálu založeném na vzdělání ale příliš neodpovídá skutečnost, že obsahy projektů, které napsali gymnazisté a studenti SOŠ v roce 2004 si jsou významně podobné, i když rodiče obou skupin adolescentů se z hlediska vzdělání významně odlišují. Připojíme-li ambivalentní třídní příslušnost specialistů (část jich v knize odpovídá nové střední třídě, část staré střední třídě), zdá se obraz vztahu mezi vzděláním rodičů a dětí poněkud komplikovanější, než to předpokládá model založený na bourdieuovských východiscích.

Kapitola 7. analyzuje obsah zásoby vědění, a to prostřednictvím aplikace modelu skladby přirozeného světa. Srovnává obsah zásoby vědění shora uvedených skupin adolescentů v roce 1997, resp. v roce 2004 a shledává mezi nimi významné rozdíly.

Následující část textu se zabývá identitou a socializačními procesy. Vychází z předpokladu, že v identitě se stýkají rozsah i obsah zásoby vědění. Ve snaze o vymezení identity autorka opodstatněně věnuje velkou pozornost socializaci, která člověku zprostředkovává životní svět.

Předpokládá, že proces socializace postupuje od sociálního k individuálnímu a v důsledku toho individualizaci vždy předchází socializace.

Za jistou nedůslednost v logické výstavbě textu považují fakt, že v 8. kapitole autorka předkládá tezi, podle níž individualizaci vždy předchází socializace, avšak na straně 189 tuto tezi upřesňuje tvrzením, že je nosnější považovat socializaci a individualizaci za souběžně probíhající procesy. Domnívám se, že s touto nosnější tezí mohla pracovat již v 8. kapitole.

Na straně 198 (viz název subkapitoly 13.4.) autorka píše, že identita se jistě podílí na tom, kým se člověk může nebo musí stát. Identita je podle jejího soudu však něčím více než jen praktickou identitou. Na tuto skutečnost autorka odpovídá modelem identity, který je tvořen dvěma póly: autonomní identitou a konformní identitou. O autonomní identitě se však toho v textu dovídáme poměrně málo. Myslím, že tomuto problému bylo vhodné věnovat větší pozornost.

Autorka klade nápaditě rovnítko mezi habitus a praktickou identitu. V této souvislosti konstatuje, že člověk nemá jen praktickou identitu sycenou životním světem; subjekt je také jedinečný a neopakovatelný. Tím si originálně otevírá cestu z jisté uzavřenosti bourdieuovské logiky fungování habitu. Otázkou ovšem je, zda si dveře vedoucí ven z prostoru bourdieuovských východisek neuzavřela již v předchozích kapitolách knihy tezí o reprodukci sociální struktury. Není proto od věci položit si otázku, zda jedinečnost, která se do této chvíle v teoretických východiscích neobjevila, není jen elegantním úkrokem do jiné perspektivy. Autorka se pravděpodobně mohla důsledněji vypořádat s touto problematikou již v úvodních částech textu.

Autorka píše, že není relevantní ptát se na vztah mezi interpretační kapacitou,

zásobou vědění a identitou v pojmech přičina – následek. Tyto kategorie jsou podle jejího soudu natolik propojené a spletené, že je těžké je od sebe oddělit, byť pouze analyticky. Podle mého soudu by však adekvátní model vztahů mezi těmito kategoriemi zvýraznil fenomenologické založení knihy.

Závěry empirického výzkumu jsou přinejmenším velmi zajímavé. Výklad ambicí adolescentů je nápaditě inspirován logikou Mertonovy teorie deviace. Autorka v této souvislosti píše, že adolescenti žijí v „sociálním závětrí“, ale po dosažení dospělosti se ocitnou na „návětrné straně“. Na tuto změnu reagují reorientací cílové struktury. Rozdíl mezi adolescenty nové střední třídy roce 1997 a roce 2004 spočívá v tom, že adolescenti z roce 2004 již vědí, že nebudou mít všechny prostředky k dosažení kulturně uznávaných cílů.

Adolescenti z roce 2004 nejsou generací rebelů, a to se projevuje absencí mezigeneračního konfliktu. Tento závěr autorka vhodně spojuje s Maradovou myšlenkou mezigeneračního spojenectví, která platí pro adolescenty obou tříd. Domnívám se, že to je jeden z nejvýznamnějších výsledků autorčina výzkumu. Výzkum zachytil radikální proměnu postojů adolescentů, která se jistě specifickým způsobem odrazí v charakteru nastávajících sociálních změn.

V následující části textu autorka nachází podporu pro zpochybnění individualizační teze aplikované na rodinu. Její data nenavštěvují konci rodiny. V roce 2004 totiž adolescenti obou tříd pokládali rodinu za významnou součást svého budoucího života.

V 15. kapitole se autorka obrací ke Giddensovi, jímž se tak do výkladu dostává zcela nová teoretická koncepce. Autorka o ní začala uvažovat, protože našla rozdíly v zásobě vědění, reflexní kapacitě a systémech relevance mezi adolescenty

střední třídy z roku 1997 a z roku 2004. Užití východiskově odlišného výkladového rámce není samo o sobě ničím nepřijatelným. Spíše si kladu otázku, zda bylo krokem neefektivnějším.

Autorka v případě gymnazistů z roku 2004 operuje s pojmem „vyprávěná identita“, jež je podle jejích slov založena na neustálé vzájemné komunikaci a otevírání se druhému. Je zřejmé, že právě v tomto okamžiku se výklad začíná poněkud komplikovat. Autorka má za to, že gymnazisté jsou schopni vyprávět o své identitě, což považuje za projev jejich schopnosti reflektovat proměny vnějšího světa. Skutečnost, že adolescenti nové střední třídy jsou schopni psát o tom, že budou se svou budoucí partnerkou komunikovat, je podle mého soudu výrazem jejich schopnosti tvořit projekty a vyprávět, nikoliv projevem schopnosti reflektovat změněné podmínky společenského života, přesněji zužující se životní šance. Tyto úvahy pak vedou k zásadní otázce: jak to, že reflexní kapacita adolescentů nesehrávala významnou úlohu již při výkladu výsledků z roku 1997 a projekty těchto adolescentů jsou považovány za odraz výchovných vlivů jejich rodičů?

Možná, že by bylo efektivnější zůstat u bourdieuvského výkladu a uvažovat tak, že k popisovaným změnám u středoškoláků mezi léty 1997 a 2004 vedla změna pozic jejich rodičů. Skrze socializační procesy se tyto změny projeví v rozdílech mezi středoškoláky z roku 1997 a středoškoláky z roku 2004, zatímco pozice rodičů učňů se významně nezměnily. Krátce řečeno, projekty středoškoláků z roku 1997 jsou vysvětlovány bourdieuovsky, zatímco projekty středoškoláků z roku 2004 giddensovsky, i když mohly být opět vyloženy bourdieuovsky.

Autorka také zjistila, že mezi lety 1997 a 2004 došlo ke snížení schopnosti učňů

napsat text a tuto skutečnost vysvětluje sociální odlišností rodin v obou obdobích. To je ovšem závěr pocházející z teoretického (bourdieovského) předpokladu, nikoliv z empirie. V této souvislosti si však můžeme položit další otázku: opravdu se ve sledovaném období výchovné vlivy rodin učňů a v důsledku toho také habitus učňů významně proměnily, nebo jde o náhodu? Domnívám se, že odpověď na tuto otázku leží v hlubším vhledu do výchovných vlivů rodin učňů a možná také v proměnách českého školství.

Vrátíme-li se k otázce uvedené na první stránce této recenze, můžeme se znovu zeptat: jak autorka koncepci naplnila? Každopádně jde o nápaditou koncepci obohacující fenomenologickou sociologií o třídní analýzu. Tato koncepce je místy nedůsledná, ale ukazuje perspektivní linii výzkumného programu a nabízí spoustu dobrých nápadů. Kniha řeší nesmírně obtížný problém a v takových dílech proto nelze očekávat naprosto konzistentní výstavbu struktury výkladového rámce.

Kniha není jen pokusem o propojení teoretických perspektiv, ale přináší zároveň významnou informaci o realitě srovnáním životních projektů středoškoláků a učňů v roce 1997 a v roce 2004. Můžeme diskutovat o tom, zda rozdíly jsou tak velké, jak je vidí autorka. Ať se však na výpovědi adolescentů dívám z jakéhokoliv úhlu, vždy mezi gymnazisty a učni nacházím významné rozdíly. Snad nejvýstižněji shrnuje výsledky autorčina bádání následující formulace: „(...) na základě třídního hlediska se sice oba světy odlišují, ale rozdíly nejsou tak velké, aby bylo nutno fenomenologické východisko společného přirozeného životního světa podrobit revizi“ (s. 133). *Životní svět a sociální světy* představují velmi originální koncepci rozvoje fenomenologické sociologie. Stejně významně přispívají k poznání společen-

ských změn v prvních patnácti polistopadových letech.

František Znebejánek

**Gianfranco Poggi: *Forms of Power*.
Cambridge: Polity Press, 2001, 230 stran.**

Předmětem této poněkud nostalgické recenze je kniha významného politického sociologa profesora Gianfranco Poggiho nazvané *Forms of Power*, která přispívá ke studiu historické sociologie mj. analýzou sociální moci.

Za Poggiho předchůdce lze považovat jednoho z předních politických sociologů Toma Bottomora, který definuje poslání politické sociologie takto: „Hlavním předmětem politické sociologie byly, jsou a měly by být fenomény moci na úrovni společnosti jako celku (ať už je touto společností míněna národnost, národní stát, říše, nebo nějaký jiný útvar), dále vztahy mezi takovými společnostmi, a také společenská hnutí, organizace a instituce, které se přímo na vymezení moci podílejí.“ Existencí sociální moci jako součástí studia politické sociologie se zabývají díla, ze kterých Poggi vychází, jako např. *Power Elite* od C. Wrighta Millse (1956) a *Community Power Structure: A Study of Decision Makers* od Floyda Huntera (1955). Dalšími zdroji studia sociální moci v Poggiho práci je kritická teorie politologa Roberta Dahla v jeho díle *Who Governs?* (1961), která je výsledkem studia moci a rozhodování ve městě New Haven v 50. letech. Profesor Poggi myšlenkově navázal i na debatu, která pokračovala mezi politology a sociology v šedesátých a sedmdesátých letech, o klíčové otázce moci, o jejím teoretickém promyšlení a o jejím empirickém studiu. V této souvislosti lze považovat za průlomovou práci Stevena Lukese *Power: A Radical View* (1974), která tematizuje „otáz-